

O'QUVCHILARDA INGLIZ TILIDAGI MATN VA NUTQNI ANGLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Namangan viloyati Kosonsoy tumani
16-maktabning ingliz tili fani o'qituvchisi
Rahimova Xurshida

Annotatsiya: *Bugungi kunda respublikamizda ta'lim sifatini oshirish, xorijiy tillarni o'qitishni rivojlantirish, o'quvchi yoshlarning xorijiy tillarni o'rganish bo'yicha ko'nikma va malakalarini oshirish davlat siyosatining ta'lim sohasidagi ustuvor vazifalardan biriga aylandi. Xususan, umumiy o'rta ta'lim tizimida mustaqil fikrlay oladigan, intellektual salohiyatga, chuqur bilim va zamonaviy dunyoqarashga ega, Vatanimizning taqdiri va kelajagi uchun ma'suliyatni o'z zimmasiga oladigan yosh avlodga sifatli ta'lim-tarbiya berish bugungi kun pedagoglarining asosiy maqsadi hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *Xorijiy til, interfaol topshiriqlar, didaktik tizimlashtirish, tarbiyaviy funktsiya, pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalar, sivilizatsiya.*

Yurtimizda zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalardan foydalangan holda o'qitishning ilg'or uslublarini joriy etish yo'li bilan o'sib kelayotgan yosh avlodni chet tillariga o'qitish, shu tillarda erkin so'zlasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish hamda buning negizida ularning jahon sivilizatsiyasi yutuqlari hamda dunyo axborot resurslaridan keng ko'lamda foydalanishlari, xalqaro hamkorlik va muloqotni rivojlantirishlari uchun shart-sharoit va imkoniyatlar yaratilgan.

Ma'lumki har qanday tilni o'rganish nutqiy faoliyatning 4 ta asosiy amali vositasida amalga oshiriladi. Bular gapirish, o'qish, yozish va tinglab tushunish jarayonlari bo'lib, xususan, chet tillarini o'rganishda nutq faoliyatining mazkur turlarini o'rgatish muhim hisoblanadi, chunki ular orqali ma'lumot beriladi va olinadi. Ma'lumot olish tinglab tushunish va o'qish orqali amalga oshsa, ma'lumot berish gapirish va yozish orqali amalga oshadi.

Nutq faoliyatining shakli ikkita ya'ni og'zaki va yozma nutq. Og'zaki nutqni o'rgatish tinglash va gapirishni o'rgatishni, yozma nutq esa o'qish va yozishni o'rgatishni o'z ichiga oladi.

“Tinglab tushunish nutq faoliyatining bir turi bo'lib, u retseptiv nutq faoliyatiga kiradi.

Tinglab tushunish so'zlovchining nutqini radiodan, magnitafondan, kompakt diskdan va muloqot paytida tinglab tushunib, ma'lumot olishidir. U ba'zi adabiyotlarda audirovaniya deb ham yuritiladi. U murakkab nutq faoliyatidir, chunki tinglovchi tezda shaklni qabul qila olishi, xotirada saqlab qolishi zarur, aks holda uni qaytadan ko'rib, o'qib, tushuna olishi uchun manba, sharoit, vosita yo'q. Tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda tinglab tushunish gapirishga qaraganda kam taraqqiy etgan. O'quvchi o'qiganda, ko'rganda tinglab tushunishga qaraganda olti marta ko'p ma'lumot olarkan. Sababi uni ustida kam ishlaganidadir, murakkabligidadir. Tinglab tushunish gapirishning ajralmas qismidir. Tinglab tushunish va gapirish og'zaki nutqni tashkil qiladi” .

Nutqni tinglash qobiliyati quyidagi komponentlardan iborat:

A) fonematik tinglash qobiliyati,

- B) fonetik tinglash qobiliyati,
C) intonatsion tinglash qobiliyati.

Fonematik tinglash qobiliyati fonemalarning fonologik ya'ni ma'no ajratuvchi xususiyatlarini farqlash uchun xizmat qiladi.

Fonetik tinglash qobiliyati esa nutq tovushlarining fonetik xususiyatini farqlash uchun xizmat qiladi, ya'ni ma'no ajratmaydigan nutq tovushlarini to'g'ri tinglay olish qobiliyati deganidir. Intonatsion tinglash qobiliyati jumla va gaplardagi ohangni to'g'ri ilg'ay olish uchun xizmat qiladi. Ushbu qobiliyat turi ham yuqoridagilari kabi muhim ahamiyat kasb etadi. Metodist-olim T. Sattarov ta'lim muassasalarida tinglab tushunishni o'rgatishning lingvistik va psixologik xususiyatlarini o'rganib chiqqan va tinglab tushunish qiyinchiliklarini quyidagi omillarga bog'lagan:

1. Tinglovchining individual yosh xususiyatlari;
2. Idrok qilish sur'ati;
3. Sharoit;
4. Tezlik;
5. Ma'lumot miqdori, hajmi;
6. Idrok qilish tayanchlari;
7. Toliqish

Yoqubov I. tinglab tushunishga muhim nutq faoliyati turi sifatida baho bergan va tinglab tushunishni o'qitishda 3 turdagi qiyinchiliklarni ta'kidlab o'tgan:

1. Ekstralingvistik
2. Lingvistik
3. Psixologik

Ekstralingvistik qiyinchiliklar quyidagilar:

- tinglanilayotgan nutqning mexanikligi, ya'ni mexanik qurilma yordamida qo'yib eshittirilishi;
- nutqning tembri, tezligi tinglanilayotgan sharoit, vaziyat;
- o'quvchining diqqati;
- nutqning necha marta tinglanilishi;
- tinglab tushunish jarayonida tayanch vositalar, mazmunli rasmlarning bo'lishi va boshqa shu kabi omillar.

Lingvistik qiyinchiliklar tilga oid qiyinchiliklar bo'lib Rogova G. bunday qiyinchiliklarni 3 turini izohlab beradi:

- fonetik qiyinchiliklar ya'ni bir-biriga yaqin tovushlarni tinglab tushunish va farqlashda uchrovchi qiyinchiliklar;
- leksik qiyinchiliklar ya'ni bir-biriga talaffuzi yaqin so'zlarni tinglab tushunish bilan bog'liq qiyinchiliklar;
- grammatik qiyinchiliklar, ya'ni grammatik qoidalar bilan bog'liq bo'lgan qiyinchiliklar (ingliz tili analitik til ekanligidan kelib chiqadi)

Psixologik qiyinchiliklar o'rganuvchining individual xususiyatlari bilan bog'liqdir.

Psixologik nuqtai nazardan nutqni tinglab tushunishda o'rganuvchilarning xotirasi muhim rol o'ynaydi. Nutq tinglanganda, undagi ma'lumot xotirada saqlab qolinsa, uni qaytadan tinglashga shart emas va topshiroqlarni bajarish ham bir muncha osonlashadi.

Metodist Jalolov J. tinglab tushunish qiyinchiliklarini quyidagicha tasniflaydi:

- tilga oid qiyinchiliklar (ma'nosi har xil, talaffuzi o'zshash so'zlar);
- mazmunga oid qiyinchiliklar;
- nutqni idrok qilish shart-sharoitlari bilan bog'liq qiyinchiliklar;
- tilshunoslik nuqtai nazaridan sodir bo'ladigan qiyinchiliklar
- audiomatn tuzilishiga oid qiyinchiliklar.

Ushbu qiyinchiliklarni oldini olish uchun tinglab tushunish uchun tog'ri audiomatn tanlanishi lozim bo'ladi. Bizning fikrimizcha, audiomatn tanlashda quyidagi talablarga amal qilish kerak:

- matn g'oyaviy tarbiyaviy qimmatga ega bo'lishi;
- o'quvchilarning yoshiga, ularning o'z ona tilidagi va chet tilidagi nutq tajribasiga mos tushishi;
- o'quvchida qiziqish uyg'otadigan masalani yoritishi;
- mantiqan to'g'ri qurilishi;
- nutqning turli shakllarini qamrab olishi;
- qo'shimcha axborot elementlarining ko'p bo'lmasligi.

Bugungi kunda chet til o'rganishga bo'lgan talab ortmoqda. Chet tillarini o'rganuvchilar quyidagi ko'nikmalarda ya'ni gapirish, yozish, tinglab tushunish va o'qish kabilarni rivojlantirib boradi.

Bu kabi til ko'nikmalarini shakllantirib borish davomida o'quvchi bir qancha qiyinchiliklarga duch keladi. Misol tariqasida tinglab tushunish ko'nikmasini oladigan bo'lsak, til o'rganuvchilarda talaffuzdagi, to'g'ri yozishda yoki tushunishdagi, lug'at boyligini kamligi kbi muammolar ularning chet tilini o'rganishga bo'lgan ishtiyoqini yo'qolib borishiga sabab bo'lmoqda. O'rganuvchilardagi diqqatni bir joyga jamlay olmaslik, sinchkov bo'lmaslik, tinglab tushunish ko'nikmasini quyi bosqichda qolib ketishini bildiradi.

Tinglayotgan materialni qiziqarsiz deb baholash, gapiruvchini tanqid qilish, faktlarnigina tinglash, e'tiborning sustligi shular jumlasidandir.

Tinglab tushunish ko'nikmasidagi bir qancha muammolarni yechish uchun kinolar ko'rish, guruh prezentatsiyalarida qatnashish, ochiq turdagi savollarga javob berish, tinglab tushunish mashqlarini bajarish bilan bir paytda o'sha hodisani ongimizda shakllantirish, tinglash ko'nikmasini rivojlantirishni natijali metodlaridan.

Xulosa qilib aytganda, Ingliz tili darslarida innovatsion usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi, nutqi ravonlashadi, tez va to'g'ri javob berish malakasi shakllanadi. Bunday usullar o'quvchida bilimga ishtiyoq uyg'otadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. Bekmuratova U. B. “Ingliz tilini o’qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish” mavzusida referat. Toshkent – 2012 yil
2. Отабоева, М. Р. Chet tilini o’qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi / М. Р. Отабоева. — Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2017. — № 4.2 (138.2). — С. 36-37. — URL: <https://moluch.ru/archive/138/39058/> (дата обращения: 27.04.2020)
3. N.Q. Xatamova, M.N. Mirzayeva. “Ingliz tili darslarida qo’llaniladigan interfaol usullar” (uslubiy qo’llanma), Navoiy, 2006, 40 bet.
4. M. Xoldorova, N. Fayziyeva, F. Rixsittilayeva. “Chet tilini o’qitishda yordamchi vositalardan foydalanish”. Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005